

Jaarverslag restauraties in 2000

Berend Raangs en Joris van Haaften

Inleiding

Waar vroeger het verhaal van de bouwgeschiedenis en de daarbij behorende ‘vondsten’ een belangrijk onderdeel van het restauratieverslag waren, is dit een eigen discipline geworden die we aanduiden met de naam bouwhistorie. Anderzijds signaleerden wij al eerder dat, naar de huidige opvattingen over monumentenzorg en met name bij de oudere monumenten, conservering van de bestaande situatie de voorkeur geniet boven reconstructie naar een bepaalde periode. Dit om twee redenen: omdat de vraag naar welke periode zou moeten worden teruggerestaureerd niet eenduidig te beantwoorden is én omdat bij dergelijke restauraties veel (later toegevoegd) historisch materiaal verloren gaat. Het gevolg hiervan is dat monumentenzorg steeds meer een op instandhouding gerichte activiteit is, waarbij het uitvoeren van onderhoud voorop staat.

Afb. 1. Situatietekening met daarop aangegeven de ligging van de in dit hoofdstuk genoemde gebouwen en straten. Tekening: L. van der Meer, afdeling Landmeetkunde Dienst RO/EZ en Studio van Stralen.

Uitzonderingen op deze ‘regel’ worden soms gemaakt bij jongere monumenten of onderdelen daarvan, waarvan de oorspronkelijke bouwtekeningen doorgaans nog in het bouwdoossier aanwezig zijn en waarbij de waarde van het behoud van historisch materiaal van latere toevoegingen meestal (nog) niet aan de orde is. Op dit moment zien wij bijvoorbeeld kunststofkozijnen in een monumentaal gebouw, of een bedekking met dakleer waar oorspronkelijk leien lagen (nog) niet als een beschermwaardige toevoeging aan een monument. Daarentegen is in de beeldkwaliteit, de in de loop der tijd verdwenen details en de kleurige afwerking van jongere monumenten juist veel te winnen door reconstructie.

Het voorgaande leidt tot een zekere verdunning van de wetenswaardigheden die in aanmerking komen om opgenomen te worden in het jaaroverzicht restauraties. Thema's als: hoe kan de bij bouwhistorisch onderzoek verkregen informatie worden gebruikt ten behoeve van de restauratie, hoe verhouden noodzakelijke nieuwe toevoegingen zich tot het monument en welke kleuren versterken het architectonisch concept blijven natuurlijk aan de orde.

In het navolgende geven wij u een overzicht van een aantal opvallende restauratiewerkzaamheden in het jaar 2000 (afb. 1). De restauratie van *Het Kasteel*, het voormalig Mineralogisch Geologisch Instituut aan de Melkweg 1, wordt afzonderlijk beschreven.

Afb. 2. Korenbeurs, interieur circa 1970; de hal was nog in gebruik voor de graanhandel. Foto: Centrale Fotodienst Rijksuniversiteit Groningen.

1. Akerkhof 1, Korenbeurs (Rijksmonument/RM)

Op de plaats van de oude Korenbeurs uit 1825 verrees tussen 1863 en 1865 een nieuw beursgebouw naar ontwerp van stadsbouwmeester J.G. van Beusekom. Het bestaat uit een voor die tijd karakteristiek classicistisch voorgebouw met een zuilenporticus en een forse kroonlijst met timpaan. Achter de voorbouw bevindt zich een wonder van het moderne 19e-eeuwse bouwen in de vorm van de driebeukige beurshal met een halfronde sluiting. De gietijzeren draagconstructie maakte het mogelijk de wanden van de verhoogde middenbeuk geheel in glas uit te voeren. Op de plaats waar in de tweede helft van de 19e eeuw de Nederlandse graanprijs werd bepaald, had men voor het keuren hiervan goed daglicht nodig. De stad Groningen vormde in die tijd een belangrijk centrum voor de graanhandel, die in het beursgebouw op monster werd verhandeld. Gebeurde dat in de

Afb. 3. Korenbeurs, in de beursshal verwijst de gevleugelde staf van *Mercurius* op de kapitelen naar de handelsfunctie van het gebouw.
Foto: Marcel Overbeek.

Afb. 4. Korenbeurs, interieur in 2000. Foto: Jaap Buist.

decennia daarvoor in de openlucht, met de bouw van de glazen hal kon dat onder dak plaatsvinden (afb. 2).

De draagconstructie van de bijna 50 meter lange hal wordt geheel gevormd door gietijzeren kolommen en liggers. Een belangrijk voordeel, van dit voor die tijd nieuw bouw materiaal, was dat de gehele constructie in geprefabriceerde elementen werd aangeleverd. Al het gietijzerwerk voor de Korenbeurs is geproduceerd door de Groninger IJzer en Metaalgietery, gevestigd in het Lutkenieuwstraatje, op steenworp afstand van de bouwlocatie¹. Dit bedrijf, de eerste gieterij in de provincie Groningen, heeft maar kort bestaan. Onduidelijk is of de bouw van de Korenbeurs daar debet aan is geweest. Wel is bekend dat veel kolommen werden afgekeurd en opnieuw moesten worden gegoten, waardoor veel vertraging in de bouw ontstond. Ook hadden de bouwers weinig ervaring met de montage van zo'n groot bouwwerk. Daarom werd personeel van ijzergieterij Enthoven uit Den Haag ingeschakeld om assistentie te verlenen. Laatstgenoemde firma heeft ook de drie zinken beelden voor het gebouw ontworpen en gegoten. De beelden aan weerszijden van de ingang stellen de godin *Ceres* (landbouw) en de god *Neptunus* (zeevaart) voor. Vanaf de nok van het fronton kijkt *Mercurius* (handel) op ons neer. Zij symboliseren de drie pijlers waarop de nijverheid en de welvaart van Groningen gebaseerd waren. In de beursshal verwijst de gevleugelde staf van *Mercurius* naar de handelsfunctie (afb. 3).

Het beursgebouw heeft alle schommelingen in de conjunctuur en ontwikkelingen in de landbouw overleefd. Desalniettemin zijn er midden jaren zestig serieuze plannen geweest om het gebouw te slopen. Erkenning van de unieke kwaliteiten van het gebouw en de groeiende waardering voor de 19e-eeuwse architectuur in het algemeen hebben ertoe geleid dat het beursgebouw in 1970 op de lijst van 'van rijkswege beschermde monumenten' is geplaatst.

1. Graan onder glas en gietijzer. De bouwgeschiedenis van de Groninger Kornbeurs 1861-1865. Doctoraalscriptie aan de Rijksuniversiteit Groningen in 1984 van Rita Overbeek.

Toen het gebouw zijn beursfunctie verloor, heeft de gemeenteraad gekozen voor een ‘Covent Garden’-achtige nieuwe invulling. De realisatie daarvan werd in handen gegeven van een ontwikkelaar, die het gebouw in 1989 van de Gemeente heeft overgenomen. Gedurende de jaren 1990/1991 is het gebouw gerestaureerd en aangepast aan de beoogde nieuwe functie, ‘overdekte versmarkt’, die het gebouw een nieuwe toekomst moest geven. Een formule, waarvoor de tijd niet rijp was. Het markeert het begin van tien jaar malaise voor het gebouw, menig stad-ger een doorn in het oog. Het aantal mislukte initiatieven sindsdien is niet op de vingers van één hand te tellen. In 1999 toont 's lands grootste kruidenier interesse. Daarmee kwam, overigens niet zonder discussie, een nieuwe functie voor het gebouw in zicht.

Monumentenzorg heeft altijd het stadpunt ingenomen, dat de Korenbeurs een zo belangrijk en bekend gebouw is, dat de nieuwe functie zich primair aan het gebouw moet aanpassen en niet andersom. Ook bij de herbesteding tot supermarkt zijn weinig concessies gedaan. De inbouw van het winkelbedrijf heeft uiteindelijk plaatsgevonden zonder dat hiervoor aan de monumentale delen van het gebouw iets hoefde te worden veranderd (afb. 4). Dientengevolge kwam er wel een ‘doos’ op het dak te staan om ervoor te zorgen dat er op warme dagen voldoende koelvermogen is om de temperatuur in dit ‘glazen huis’ op een voor het gebruik aanvaardbaar niveau te kunnen houden. Inbouw hiervan zou niet zonder een forse inbreuk op de dakconstructie hebben kunnen plaatsvinden.

Afb. 5. Bloemstraat 36, de verplaatsing van de dubbele loods op het CiBoGa-terrein. Foto: collectie Dienst RO/EZ.

2. Bloemstraat 36, dubbele loods (RM)

Waar de gebouwde omgeving onderhevig is aan een geleidelijk maar permanent transformatieproces, vormen monumenten ankerpunten in plaats en tijd. De verplaatsing van een monument is dan ook geen alledaags fenomeen. Op 12 juli 2000 overkwam dit de dubbele loods op het CiBoGa-terrein. Op 128 computergestuurde wielen werd het gebouw waterpas naar een enkele honderden meters verderop gelegen tijdelijk fundament gereden (afb. 5). Wat ging hieraan vooraf?

In de discussies over de plannen voor de invulling van het CiBoGa-terrein is vanuit de sector Monumenten van de Gemeente altijd aangedrongen om op deze

grote binnenstedelijke bouwlocatie de historische gelaagdheid in het gebied te gebruiken als inspiratiebron voor toekomstige ruimtelijke ontwikkelingen.

In grote lijnen heeft het verleden uit drie perioden cultuurhistorisch waardevolle sporen op het terrein achtergelaten. De oudste zijn van archeologische aard, sporen van bewoning uit Midden-Steentijd (circa 7000 jaar geleden) op de flank van de Hondsrug, bestaande uit haardkuilen en vuursteenafslagen. Uit veel recentere tijd dateren de restanten van 17e-eeuwse vestingwerken die het gebied doorkruisen en tot slot werd op het terrein in 1854, na Amsterdam, Nederlands tweede gemeentelijke gasfabriek 'voor pijpgaz uit steenkolen' gebouwd. Voor de aanvoer van de benodigde steenkool werd in die tijd het Oosterhamrikkanaal gegraven.

Kunnen de prehistorische sporen eigenlijk alleen maar gedocumenteerd worden, de situering van de vestingwerken en de overgebleven gebouwen van de gasfabriek en het Oosterhamrikkanaal vormen relictten, ankerpunten, die de ruimtelijke ontwikkeling van het gebied concreet laten zien. Ze houden de geschiedenis van het gebied levend en dragen bij aan de herkenbaarheid in het opnieuw te ontwikkelen stadsdeel.

De dubbele loods, ook wel 'Silo' genoemd, is de laatst overgebleven bedrijfshal van de gasfabriek. Ze bestaat uit twee delen: de zuidelijke hal uit circa 1910 naar ontwerp van directeur gemeentewerken J.A. Mulock Houwer en het noordelijk deel met zijn opvallende stalen vakwerkconstructie, gebouwd kort na de oorlog. Niet in de laatste plaats draagt de combinatie van beide hallen, met ieder een voor zijn tijd karakteristieke functionele bouwstijl, bij aan de cultuurhistorische waarde van het gebouw op deze plek.

Dat het rijksmonument opgenomen zou worden in de planvorming voor het CiBoGa-terrein stond niet ter discussie. Desalniettemin lag er het probleem van ernstige bodemvervuiling, in combinatie met de onder het gebouw geplande parkeergarage. In eerste instantie beperkte de keus zich tussen het isoleren van de grond onder het gebouw of demontage van het gebouw. Het isoleren, en dus op zijn plaats laten van de vervuilde grond, werd vanwege de aard van de vervuiling zeer onwenselijk geacht. Bovendien zou hiermee aan tijdelijke voorzieningen, extra bouwkosten en exploitatieverliezen van de garage een fors bedrag gemoeid zijn. Voor demontage en herbouw kon in verband met negatieve adviezen en bezwaren echter geen vergunning worden verleend. Tijdelijk verplaatsen bleek toen de enige oplossing. Over een paar jaar staat de dubbele loods weer op zijn oorspronkelijke plek, gerestaureerd en met een nieuwe functie, boven op de parkeergarage.

3. Gedempte Zuiderdiep 56 (Gemeentelijk Monument/GM)

In 1894 is dit pand gebouwd naar ontwerp van de Groninger architect G. Nijhuis. Het gebouw is ontworpen als bedrijfspannend met bovenwoning in een eclectische bouwstijl met neogotische kenmerken.

Jarenlange ernstige verwaarlozing had het gebouw in een deplorabele toestand gebracht. In een langdurig traject is het achterstallig onderhoud geleidelijk weggewerkt. Met het aanbrengen van een nieuw leien dak en kleuraanpassing op ramen en kozijnen is de restauratie voorlopig voltooid. De oorspronkelijk situatie met oranjeoek gekleurde kozijnen en blank gelakt raamhout kon voor wat betreft het raamhout niet worden hersteld. Daarvoor in de plaats is een kleur gekozen, die het effect van blank gelakt hout benadert (afb. 6).

Afb. 7. Martinitoren, onder de eerste trans, spuwer voor de afvoer van hemelwater.

Foto: Aletta Bastmeijer.

Afb. 6. Gedempte Zuiderdiep 56, na restauratie.

Foto: Jaap Buist.

4. Grote Markt, Martinitoren (RM)

De toren van de Martinikerk is grotendeels tot stand gekomen in de periode 1469-1482. In 1627 heeft de toren zijn huidige bekroning gekregen.

Na een restauratie tussen 1889-1894 werden in 1929 verzakkingverschijnselen geconstateerd. Onder leiding van Ir. G.W. van Heukelom (1870-1952) zijn daarom in de periode 1936-1948 opnieuw, maar nu veel ingrijpender, restauratiewerkzaamheden aan de toren uitgevoerd. Het belangrijkste doel daarbij was de stabiliteit van de toren te vergroten. Hiervoor is een geheel nieuwe betonnen funderingsconstructie onder de toren aangebracht. Een deel van de fundering is tegen de drie gevels van de toren opgezet, hetgeen de verdikking in de huidige zandsteenbekleding verklaart. Architect Van Heukelom, ingenieur bij de spoorwegen, gebruikte een groot aantal spoorstaven als wapeningsmateriaal bij de aanleg van de nieuwe torenvoet. Ook in de toren zijn toen ter versteviging omvangrijke betonconstructies aangebracht.

Rond 1995 werden scheuren in de vijftig jaar oude natuursteenbekleding zichtbaar. Aan de (zichtbare) betonconstructie aan de binnenzijde van de toren kwam bovendien een begin van betonrot aan het licht. Om de oorzaak en de omvang van de aantasting goed te kunnen vaststellen, is het onderste deel van de toren in de steigers gezet. De vrees dat door aantasting van de ingebrachte betonconstructies grote delen van de eerste geleding zouden moeten worden gesloopt, bleek gelukkig ongegrond. De wel noodzakelijke restauratiewerkzaamheden betroffen voornamelijk het herstel van losliggend voegwerk, het vervangen van slechte natuursteenblokken en het bijwerken van schade aan profileringen. Hierbij is terughoudendheid betracht en is slechts op bescheiden schaal materiaal vervangen (afb. 7).

Afb. 8. Grote Rozenstraat 17, de westvleugel
na kleuraanpassing.
Foto: Jaap Buist.

Afb. 9. Herestraat 58, na
kleuraanpassing.
Foto: Jaap Buist.

Afb. 10. Herestraat 106,
ingang zijde
Herebinnensingel.
Foto: Jaap Buist.

5. Grote Rozenstraat 17 (Beeldbepalend pand/BBP)

Het pand Grote Rozenstraat 17 omvat de voormalige woon- en werkruimte van de botanicus van de Hortus. Het gebouw is in zijn oorspronkelijke opzet veel groter geweest. De voorgevel bestond uit een centraal deel met aan weerszijden vleugels en ten westen daarvan de woning.

Het centrale deel en de oostelijke vleugel hebben in 1880 plaats moeten maken voor het Farmaceutisch Laboratorium. Het nog resterende westelijke deel heeft een 19e-eeuws karakter, maar bevat mogelijk oudere onderdelen. Boven de toegangsdeur naar de woning bevindt zich een (vermoedelijk herplaatste) gevelsteen met de tekst *Laboratorium Chemicum anno 1814*. Nader onderzoek is nodig om de geschiedenis van dit gebouw goed te kunnen vaststellen.

Op verzoek van de eigenaar is de gevel gekleurd. Daarbij heeft het in blokken gepleisterde metselwerk van het westelijk deel een 19e-eeuwse imitatiezandsteen uitdrukking gekregen. Het schilderwerk van ramen en kozijnen is daarop aangepast (afb. 8). Het voormalig Farmaceutisch Laboratorium uit 1880 kreeg bij de neorenaissancestische architectuur van het gebouw behorende oranjeoek kleuren op ramen en kozijnen terug.

6. Herestraat 58 (GM)

De winkel met bovenwoning is in 1926 gebouwd naar ontwerp van de Groninger architect P.M.A. Huurman, in de stijl van de Amsterdamse School met invloeden van art deco. De winkelpui is van recentere datum. De oorspronkelijk gelakte ramen en kozijnen zijn, zoals op zovele plaatsen in de stad, in een later stadium wit overgeschilderd. Daarmee is de eenheid in het gevelontwerp verloren gegaan. Met behulp van kleur is nu geprobeerd dit te herstellen (afb. 9).

7. Herestraat 106 (RM)

Het op de hoek van de Herestraat en de Herebinnensingel gesitueerde bankgebouw is in 1928 gebouwd in opdracht van de Friesch-Groningse Hypotheekbank. Het robuuste in baksteen opgetrokken gebouw is ontworpen door de Groninger architect A.Th. van Elmpst in een expressionistische bouwstijl met kenmerken van de art-decostijl. Het gebouw heeft een opvallende dakbedekking van Noorse leisteen. Het karakteristieke beeldhouwwerk boven deuropeningen en op de hoek van het gebouw is van de hand van de Groninger beeldhouwer Willem Valk (afb. 10). Het interieur van het gebouw was zakelijk en sober.

Het ambitieuze plan om onder het gebouw een parkeergarage te bouwen ging uiteindelijk niet door. Wel is het gebouw inwendig aangepast voor de nieuwe kantoorfunctie. Het exterieur is zo goed mogelijk gerestaureerd, onder andere door het ongedaan maken van inbreuken op de gevel ten behoeve van geldautomaten. De verminkte ingangspartij aan de Herestraatzijde zal nog worden hersteld door het weer aanbrengen van met koper beklede deuren, waar oorspronkelijk zeer zware gegoten koperen deuren hebben gezeten.

8. Hereweg 126 en 130 (RM)

Aan weerszijden van de ingangspartij van de cellulaire gevangenis Groningen, gebouwd in 1883 in opdracht van het Rijk naar ontwerp van architect

Afb. 11. Verlengde Hereweg 126, na kleuraanpassing. Foto: Jaap Buist.

J.F. Metzelaar, zijn twee directeurswoningen gesitueerd. Het betreft twee identieke woningen, de noordelijke was bestemd voor de directeur, de zuidelijke voor de adjunct-directeur van de gevangenis. De woningen zijn met de voorgevel naar de straat gericht en thans in gebruik als onderdeel van de Van Mesdagkliniek.

In contrast met het gevangenisgebouw zijn de directeurswoningen van origine opgetrokken in gele baksteen met spekbanden en een voet van rode baksteen, zoals in achter- en zijgevels nog goed te zien is. Omdat het metselwerk matig van kwaliteit is en de westgevel problemen met vochtdoorslag had, zijn deze naderhand bepleisterd en evenals de overige gevels afgewerkt met wit sauswerk. Aangezien de verf op de muren begon los te laten, is besloten deze afwerking geheel te verwijderen. Het onderliggende metselwerk kwam daarbij ongeschonden tevoorschijn. Op grond hiervan is besloten de oorspronkelijke kleuruitmontering van het gebouw weer te laten herleven. Dit betekende dat de (gepleisterde) voorgevel in kleur moest worden aangepast. Op kozijnen, ramen en deuren zijn de kleuren toegepast die enige jaren geleden, op grond van kleurhistorisch onderzoek, opnieuw op het hoofdgebouw zijn aangebracht. De bepleisterde voorgevel is vervolgens in de kleur van het metselwerk geschilderd (afb. 11).

9. Nieuwe Kerkhof, Nieuwe Kerk (RM)

De Nieuwe Kerk is gesitueerd midden op het Nieuwe Kerkhof in de 17e-eeuwse uitleg aan de noordzijde van de stad. De kruiskerk is in de jaren 1660-1665 gebouwd door Coenraet Roelefs, 'fabryckmeester' van de provincie, naar het voorbeeld van de Noorderkerk te Amsterdam.

In de vier oksels van de kruisarmen zijn dienstgebouwen met verdieping gerealiseerd, die in 1860 alle in neovormen zijn gewijzigd. Bij de langdurige restauratie van het kerkgebouw van 1952-1977 is het zuidwestelijke dienstgebouw in 1971 in 17e-eeuwse vorm gereconstrueerd. Van de reconstructie van de overige aanbouwen werd na de nodige discussie om redenen van instandhoudingsbelang uiteindelijk afgezien². Bij de restauratie van de kerk is geen onderzoek uitgevoerd naar de kleurige afwerkingen van het gebouw en is het schilderwerk van de architectonische onderdelen wit afgewerkt. In 1992, bij voorgenomen schilder-

Afb. 12. Nieuwe Kerk, dienstgebouw in de zuidoosthoek na kleuraanpassing.
Foto: Jaap Buist.

werk van de dakruiter, werd gezocht naar sporen van oude verflagen. De loden bekleding bleek geheel te zijn vernieuwd. Hierdoor waren alle sporen van het kleurarchief uitgewist. Op grond van oude foto's en de overheersend 19e-eeuwse uitmontering van de dienstgebouwen, waar het kleurarchief bij de restauratie ook ongedocumenteerd was verwijderd, is toen in overleg met de eigenaar gekozen voor een 19e-eeuwse kleurafwerking van het gebouw. Het zuidoostelijke dienstgebouw is vorig jaar kleurig afgewerkt (afb. 12). Omdat het schilderwerk in een onderhoudscyclus wordt uitgevoerd, zal het nog enige tijd duren voordat het gehele gebouw in 19e-eeuwse kleuren zal zijn gezet.

10. Parklaan 1 (RM)

Het pand op de hoek van de Parklaan en de Hereweg is één van de vrijstaande villa's in het Zuiderpark. Het is gebouwd in 1881 in een rijk gedecoreerde eclectische bouwstijl. Het afgelopen decennium had het gebouw een opvallende turquoise uitmontering. Op verzoek van de eigenaar heeft kleuraanpassing plaatsgevonden. Alhoewel de nieuwe kleuren karakteristiek zijn voor de late 19e eeuw, zijn ze niet op grond van kleurhistorisch onderzoek tot stand gekomen. De daklijsten en dakkapellen met pilasters zijn geschilderd in de kleur van de dakbedekking, wat de harmonie in de architectuur van het gebouw versterkt (afb. 13). Bij het schilderwerk zijn de oude verflagen niet verwijderd, waardoor het kleurarchief bewaard is gebleven. Tevens is de reclame op en aan het gebouw aangepast.

2. Voorlopige lijst der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst, deel XI de provincie Groningen. 's-Gravenhage, 1933 en Kwartaalblad binnenstadskerken Groningen, 1 (1997), 4-5.

Afb. 13. Parklaan 1, na
kleuraanpassing.
Foto: Jaap Buist.

Afb. 14. S.S. Rosensteinlaan 21,
na kleuraanpassing.
Foto: Jaap Buist.

Afb. 16. Stationsplein 4, Hoofdstation, gang in oostvleugel; res-
tant imitatietegel-beschildering vóór de overschildering.
Foto: Jaap Buist.

Afb. 15. Stationsplein 4, Hoofdstation, gang in de oostvleugel.
Zichtbaar zijn het gereconstrueerde gewelf, de gerestau-
reerde imitatiebaksteen-beschildering en de zone waar
zich de imitatietegel-beschildering bevond met geheel
links nog een strook echte tegels. Foto: Jaap Buist.

11. S.S. Rosensteinlaan 21 (BBP)

Dit pand is in 1927 gebouwd als lagere school, in verstrakte Amsterdamse Schoolstijl naar ontwerp van de Groninger architecten Kuiler & Drewes. Het schoolgebouw, dat samen met de naburige Gereformeerde Oosterkerk als ensemble is ontworpen, is op een aantal onderdelen gewijzigd. Dit betreft met name de ramen en de kozijnen van de lokalen langs de voorgevel.

In het kader van een voorgenomen algehele schilderbeurt heeft de eigenaar gevraagd in welke kleuren het gebouw oorspronkelijk geschilderd is geweest. Kleuronderzoek bracht geel aan het licht, op sommige plaatsen waren verschillende gele afwerklagen aanwezig. Alhoewel een met het schilderwerk van het gebouw bekende schilder aangaf dat het gebouw ook een groene afwerklaag zou hebben gehad, kon hiervan bij het onderzoek geen spoor worden teruggevonden. Tevens zijn de uit de bouwtijd daterende smeedijzeren hekken, die het schoolplein van de openbare weg afsluiten, gerestaureerd (afb. 14).

12. Schoolstraat 3-5 (BBP)

Als sluitstuk van de verbouwingen in de Schoolstraat ten behoeve van daklozenopvang werd Schoolstraat 3-5 voltooid. Van dit pand, daterend uit circa 1600, is het casco tamelijk goed bewaard gebleven. Vooral in gevels, balklagen en kapconstructie zijn veel oorspronkelijke onderdelen aanwezig. Bijzonder is de verdiepingbalklaag, die uit moer- en kinderbinten met een vlijlaag van baksteen bestaat. Het in 1999 uitgevoerde bouwhistorisch onderzoek heeft in belangrijke mate bijgedragen aan een zorgvuldige afstemming van de nieuwe functie in het cultuurhistorisch waardevolle casco³. Dit betekent overigens niet dat alle waardevolle elementen thans zichtbaar zijn. De belangwekkende maar kwetsbare baksteen zoldervloer is nu bijvoorbeeld geheel 'ingepakt', maar kan als het gebouw een andere functie krijgt, eventueel weer in het zicht gebracht worden.

De voorgevel geeft door de vele verbouwingen in verschillende perioden een verbrokkeld beeld. Om de eenheid terug te brengen heeft de architect voor de gepleisterde gevel een passend kleurvoorstel gedaan.

13. Stationsplein 4, Hoofdstation (RM)

Twee onderdelen van de restauratie van het station zijn in *Hervonden Stad* nog onvoldoende aan de orde gekomen⁴. De oorspronkelijke afwerking van de gang tussen de stationshal en de restauratiezaal 2e klasse is in zijn decoratieve afwerking bijzonder. Net als in de hal is een deel van de wanden in schoon metselwerk in geel en rood baksteen uitgevoerd. In de laatste twee traveeën is dit metselwerk echter geïmiteerd door schilderwerk. Deze oorspronkelijke afwerking was door een recentere stuclaag aan het zicht onttrokken. Nadat deze stuclaag was verwijderd, bleken grote delen van het imitatiewerk toch niet meer aanwezig te zijn. Omdat voor een volledige reconstructie geen budget beschikbaar was, is besloten de restanten schilderwerk op te nemen in een nieuwe kleurige achtergrond (afb. 15).

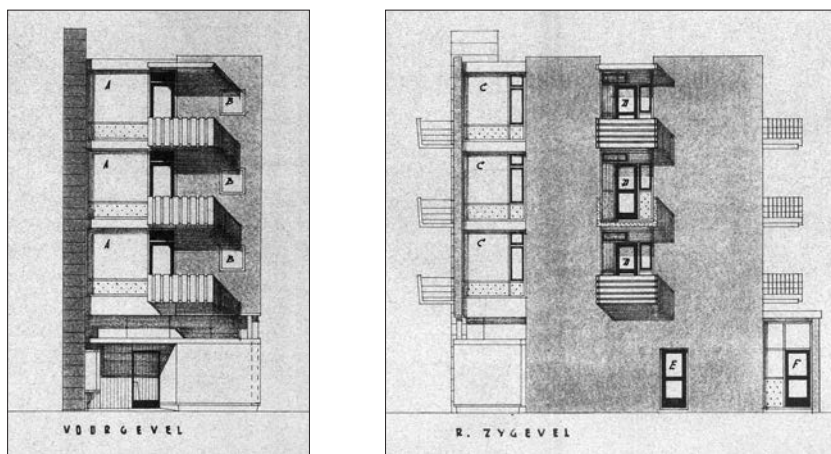
Naast dit imitatiebaksteenwerk was op het onderste deel van dezelfde wand een geschilderde lambrisering in de vorm van elders voorkomend tegelwerk aan-

3. Zie *Hervonden Stad* 5 (2000), 36-37.

4. Zie *Hervonden Stad* 5 (2000), 56-57 en III-118

gebracht (afb. 16). Hoewel dit schilderwerk vrij gaaf tevoorschijn kwam, heeft de eigenaar helaas besloten dit niet in het zicht te laten.

In de eindfase van de werkzaamheden aan het stationsgebouw bleek de ontworpen keuken voor de stationsrestauratie veel te klein. Om toch een keuken van redelijk formaat onder te brengen, werd een claim gelegd op de restauratiezaal 3e klasse. Uit een oogpunt van Monumentenzorg was deze oplossing onbespreekbaar. Een compromis werd gevonden: de inbouw van een keuken als los modern element in een gedeelte van de zaal. De vorm en de materialisering van de keuken zijn ten opzichte van de restauratieruimte zo transparant mogelijk gehouden door toepassing van staal en glas. Als de keukenfunctie op deze plaats op termijn vervalt, kan de ruimte eenvoudig in zijn oorspronkelijke staat worden teruggebracht.

Afb. 17. Stoeldraaierstraat 27, bouwtekening voor- en zijgevel. Het gerestaureerde muurvlak is het vlak waarin zich de kozijnen 'B' bevinden. Tekening: collectie Dienst RO/EZ.

14. Stoeldraaierstraat 27 (geen monumentale status)

Beide zijden van de Stoeldraaierstraat werden in 1945, bij de bevrijding van de stad, geheel verwoest. Vanaf 1950 is de straat in het kader van de Wederopbouw nieuw opgebouwd. Daarbij verrees op de hoek van de Stoeldraaierstraat en het Soephuisstraatje nieuwbouw in de vorm van een winkel op de begane grond met daarboven drie appartementen naar ontwerp van de Groninger architect Th. Wildeboer. De architectuur van de gevels heeft vorm gekregen door een evenwichtige verdeling van open en gesloten vlakken met uitstekende balkons (afb. 17). De gesloten vlakken hebben een verschillende steenachtige materiaaltoepassing gekregen. Het verticale vlak aan de Stoeldraaierstraat is bekleed met geglazuurde tegels op baksteenformaat.

Door de tand des tijds was over het gehele vlak aan de tegelbekleding ernstige schade ontstaan die vervanging noodzakelijk maakte. Omdat de benodigde tegels noch in formaat, noch in de goede kleur leverbaar waren, is de nieuwe geglazuurde tegel speciaal vervaardigd bij Koninklijke Tichelaar te Makkum.